

ПРАЦІ
Науково-дослідного інституту
пам'яткоохоронних
досліджень

Випуск 6

Міністерство культури і туризму України
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ПРАЦІ
Науково-дослідного інституту
пам'яtkоохоронних досліджень

Випуск 6

Вінниця
ДП «Державна картографічна фабрика»
2011

ЗМІСТ

Від редакційної колегії	3
Розділ I. АРХІТЕКТУРНА ТА МІСТОБУДІВНА СПАДЩИНА	5
Вандюк О. П., Харлан О. В., Єрзіна І. В. Історико-містобудівні дослідження м. Горлівка	6
Вара О. А. Архітектурна спадщина національних меншин на території м. Вінниці	21
Мокроусова О. Г. Станція швидкої медичної допомоги по вул. Рейтарській, 22 – видатна пам'ятка архітектури. До історії невідомого конкурсу	42
Сердюк О. М. Огляд стану охорони та використання пам'яток житлової архітектури Києва другої половини XIX – початку XX ст.	63
Сердюк О. М. Житлова забудова урочища Гончарі-Кожум'яки. Історичне та містобудівне значення	77
Скібіцька Т. В. Київський класицизм втрачає історичну відповідність: житловий будинок на вул. Хорива, 16/7 (до питання порушень автентичності об'єктів культурної спадщини на території Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ»)	93
Харлан О. В. Православні сакральні споруди Горлівки в контексті архітектурно-містобудівних досліджень міста	101
Розділ II. АРХЕОЛОГІЧНА, ІСТОРИЧНА, ЛАНДШАФТНА, НАУКОВА І ТЕХНІЧНА СПАДЩИНА	115
Бобровский Т. А., Грек И. О. Пещерные комплексы Каппадокии: итоги и перспективы исследований	116
Вара О. А. Зони охорони Меморіалу працівникам органів внутрішніх справ, загиблим при виконанні службових обов'язків (м. Київ)	138
Джос В. С. Охоронно-дослідницькі роботи на пісковиковому пагорбі «Кам'яна Могила» у 2009 році	145
Євлева В. П. Київському метрополітену – 50 років	153
Кондратьева О. В. Іконостас Кирило-Мефодіївської церкви: творчий доробок Лаврської іконописної майстерні доби модерну. Історико-мистецький контекст	177
Рішняк О., Садова-Мандюк О., Стріленко Ю. Реставрація античних фресок зі склепу некрополя Херсонеса Таврійського	189
Стріленко Ю. М., Козюба В. К. Дослідження будівельних розчинів Десятинної церкви	196
Стріленко Ю. М. До створення «Атласу стародавніх будівельних матеріалів і технологій»	202
Томілович Л. В. Обсерваторна гірка в м. Києві: досвід взяття на державний облік визначного місця як комплексного об'єкта історико-культурної спадщини	205

ІСТОРИКО-МІСТОБУДІВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ М. ГОРЛІВКА

О. П. Вандюк,
О. В. Харлан,
І. В. Єрзіна

Стаття посвячена дослідженню міста Горлівка — історичного міста України, який розташований на території Донецької області. Проведена локалізація градостроительних образів різних часів і пам'яток культурного спадщини на території міста, а також аналіз його архітектурно-планувальних особливостей.

This article is devoted to the town of Gorlivka — the historical town of Ukraine located in Donetsk region. The article deals with the localization of the town-planning forms of different times and cultural heritage on the town's territory as well as the analysis of its architectural and planning features.

У 2009–2010 рр. НДІ пам'яткоохоронних досліджень виконано дослідження і розробку науково-проектної документації «Історико-архітектурний опорний план і проект зон охорони та визначення меж і режимів використання історичних ареалів м. Горлівка». Робота виконана на замовлення Українського Державного науково-дослідного інституту проектування міст «Діпромісто» як основа для розроблення Генерального плану розвитку м. Горлівка.

Необхідність здійснення такої роботи впливає з вимог Закону України «Про охорону культурної спадщини», постанов Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 № 878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України», від 03.07.2006 № 909 «Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним», від 13.03.2002 № 318 «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць».

Мета дослідження полягає в забезпеченні збереження пам'яток та об'єктів культурної спадщини, традиційного характеру середовища м. Горлівка. Для досягнення цієї мети вирішувалися такі завдання: історико-архітектурні та історико-містобудівні дослідження міста; аналіз археологічної спадщини міста; дослідження наявних на сьогодні розпланування і забудови міста, етапів та принципів їх формування; визначення історико-культурної цінності території міста; вивчення джерельної бази; визначення меж історичного ареалу міста; визначення охоронних зон пам'яток; визначення режимів використання територій історичного ареалу міста.

Об'єктом дослідження виступала територія міста Горлівка, занесеного до Списку історичних населених місць України. Предметом дослідження стали розпланувально-просторовий устрій міста, ландшафт території міста, забудова, об'єкти і пам'ятки культурної спадщини, а також пошук оптимальних методів і заходів з охорони нерухомої культурної спадщини міста та збереження традиційного характеру його середовища.

Дослідницькі методи, які було використано в цій роботі, відповідають загальноприйнятій методології історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень, висвітлених в науковій монографії В. Вечерського¹. Методичні засади виявлення і оцінки історико-архітектурної спадщини міста мали провідне значення. Вивчення міста з укладанням принципової схеми його територіального розвитку відбувалося за основними історичними етапами та виявленням основних структурних елементів (козацькі слободи, залізниця, підприємства вугледобувної промисловості, робітничі селища, новий центр міста та інші). Використано також методику історико-архітектурної оцінки розпланування (головним для визначення цінності є хронологічний критерій, допоміжними — композиційний, ландшафтний), що дозволило виявити невисокий ступінь збереженості розпланування історичного центру міста Горлівка. Методика історико-архітектурної оцінки забудови передбачала наукову інвентаризацію будівель і споруд з виділенням пам'яток і об'єктів культурної спадщини (див. додаток) і з'ясування міри збереженості наявних пам'яток, що перебувають на державному обліку.

Результатом цих досліджень стали історико-архітектурний опорний план міста та проект зон охорони пам'яток, визначені межі й режими використання території історичного ареалу міста, рекомендації щодо збереження традиційного характеру середовища.

Окрім пояснювальної записки до історико-архітектурного плану (з додатками, де наведено списки пам'яток культурної спадщини різних видів і категорій, а також виявлених об'єктів культурної спадщини), було розроблено значну графічну частину, до якої увійшли наступні документи: Історико-архітектурний опорний план центральної частини м. Горлівка — основне креслення; Зони охорони центральної частини м. Горлівка; Історико-архітектурні опорні плани 14 районних селищ м. Горлівка; Схема територіального і розпланувального розвитку м. Горлівка та Схема ландшафту м. Горлівка. До того ж, виконано фотофіксацію характерних видів на пам'ятки і їх оточення, перспектив і панорам історичного району.

¹ Вечерський В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. — К.: НДІТІАМ, 2003. — 560 с.

Практичне значення цього дослідження полягає у призначенні його для використання при розробленні Генерального плану розвитку м. Горлівка та уточнення зонування міської території.

Представлена робота є першим дослідженням на цю тему. Відтак система охоронного зонування та визначення історичного ареалу, запропоновані нами в цій роботі, базуються на сучасних дослідженнях нерухомої культурної спадщини та традиційного характеру середовища Горлівки.

Авторський колектив даної роботи очолила О. Вандюк. Основними виконавцями, авторами окремих розділів, фотофіксації та графічних матеріалів були В. Вечерський, О. Харлан, І. Єрзіна, Р. Осадчий за участю Т. Губенко, С. Черновола, Ю. Любченко та А. Бучковського.

Розробка історико-архітектурного опорного плану і проекту зон охорони пам'яток, визначення історичних ареалів міста проводилися згідно з чинними нормативно-правовими й методичними документами, які формують сучасну нормативну та методичну базу таких досліджень. Це, передусім, закони України «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про планування і забудову територій», «Про охорону культурної спадщини» та інші.

Історія міста вважається основою будь-яких історико-містобудівних розробок у змістовному плані, матеріальним свідченням якої виступає культурна спадщина². Історія міста Горлівка не є винятком. Заселення території сучасного міста почалося на початку XVIII ст., коли запорозькі козаки почали засновувати зимівники та хутори по річках Корсунь, Залізна, Бахмутка та Лугань. Їх основними заняттями було скотарство, хліборобство, бджільництво та полювання. Після остаточного приєднання цих земель до складу Російської імперії у другій пол. XVIII ст. за указом імператриці Єлизавети на лівобережних територіях, в межиріччі Сіверсько-Донця та його приток, було утворено нову військово-адміністративну одиницю — Словяно-Сербію. Вона підпорядковувалась Військовій колегії Сенату, її адміністративним центром було призначено місто Бахмут. Тут селилися серби, волохи, болгары, греки, що переселялися з Турецької та Австрійської імперії. Вони разом з місцевими мешканцями селилися в новоутворених військових поселеннях, поділених на роти, що несли службу з охорони південних кордонів Росії. Як свідчить рукописна карта Бахмутського повіту 1756 року, де позначено гусарські роти генерал-майора Дем'яновича, на території сучасної Горлівки також існували

² Вечерський В. В., Томілович Л. В., Єрзіна І. В., Кожишко О. А. Історико-містобудівні дослідження м. Василькова // Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень. — Вип. 5. — К.: «Фенікс», 2010. — С. 79.

окремі військові поселення. Так у другій пол. XVIII ст. виникли поселення Государів Байрак і Зайцево.

У 1776 році зимівники і хутори в балці Сухий Яр та в урочищі Жований Ліс злилися в слободу Зайцево, південну частину якої назвали Микитівка (на честь одного з її жителів — Микити Девятилової). Сюди переселилися мешканці Чернігівської, Полтавської та інших губерній. Одночасно з Зайцевим виникли слобода Залізна, поселеннями якої були переселенці переважно з Харківської губернії³. У 1795 році в селі Государів Байрак та слободі Зайцево нараховувалося 6514 мешканців, в слободі Залізна в 1884 році — 3529 жителів. У 1800–1805 роках утворюються хутори Щербинівський, Нелепівський⁴.

Подальший розвиток населених міст пов'язаний з початком вугледобування в цьому регіоні. На початку XIX ст. в районі слобод Зайцево, Залізної, Щербинівського і Нелепівського хуторів було відкрито значні поклади вугілля і з'явилися перші селянські дрібні шахти. Добуте вугілля продавали в Бахмут і Харків.

Промислове піднесення району розпочалося в кінці 60-х рр. XIX ст. з будівництвом Курсько-Харківсько-Азовської залізниці⁵. Підприємцем робіт С. С. Поляковим в 1868–1869 рр. у селян Зайцевого і Залізної викупаються землі, по яких прокладаються колії залізниці. 23 грудня 1869 р. відбулося урочисте відкриття лінії Харків-Слов'янськ-Ростов; станція отримала назву Корсунь. Для робітників залізниці було збудовано невеличке селище.

На запрошення С. С. Полякова гірничий інженер П. М. Горлов організовує геолого-розвідувальні роботи. В 1871–1873 рр. на місці кількох селянських шахт було збудовано потужну промислову шахту «Корсунська копальня № 1» (колишня шахта «Кочегарка»), яка за технічним оснащенням і організацією гірничих робіт була однією з кращих в Донбасі. Навколо шахти також з'являється селище. В 1872 році на базі цього підприємства створено акціонерне товариство Південно-Російської кам'яновугільної промисловості, фундатором якого був С. С. Поляков⁶. Воно було першою вугільною компанією Центрального району Донбасу. Крім здобичі вугілля, випалювання коксу та їх оптової реалізації підприємство добувало

³ Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. — Вып. 2. — Екатеринослав, 1880. — С. 43–47, 57–64.

⁴ На колишніх землях Микитівки і Зайцевого містяться Микитівський район, у східній частині Залізної — Центрально-міський район Горлівки.

⁵ По Екатерининской железной дороге. Вып. II. — Екатеринослав: Тип. Екатерининской железной дороги, 1912. — С. 125–144.

⁶ Поляков Самуїл Соломонович (1836–1888 рр.) — відомий в Росії будівельник залізниць. Побудував декілька залізничних ліній, заснував перше залізничне училище в м. Єлець, Донський земельний банк, Азово-Донецький комерційний банк.

залізну руду, володіло вапняковими і цегляними заводами, значними ділянками залізниці і т. ін.

В сер. 1880-х рр. залізничну станцію Корсунь було перейменовано на станцію Горлівка. В останній чверті XIX ст. навколо станції по черзі відкривалися нові шахти: восени 1885 року розпочато будівництво шахти «Софія», а пізніше заводу для виробництва ртуті, де в грудні 1886 року було одержано першу в Росії ртуть; у 1889 році відкрито шахту «Альберт» (сучасна шахта № 5 ім. Леніна), у 1897 році — шахту «Альфред» (сучасна шахта № 8 ім. Гайового). Навколо кожної шахти будувалися робітничі селища, що мали будинки для керівництва, майстрів та робітників. Центральні площі та громадські будівлі в таких селищах розташовувалися поблизу виробництв.

Місцевий рельєф можна охарактеризувати як перехідний від пагорбного до гірського. До кожної шахти по природних вододілах прокладалися залізничні колії, що дозволило з'єднати станцію з основними промисловими підприємствами. Таким чином, під впливом рельєфу і природних чинників (корисних копалин) формувалася каркас майбутнього міста ще наприкінці XIX ст.

Подальший розвиток Горлівки характеризується посиленням концентрації виробництва. Місто стає важливим промисловим центром півдня Російської імперії. Наприкінці XIX ст. тут працювали цегельний, цементний, алебастровий заводи, декілька кам'яних кар'єрів і парових вальцових млинів. Горлівські шахти об'єднував синдикат «Продвугілля».

Чисельність населення Горлівки дуже швидко зростало: якщо на 1912 рік йшлося про існування більше 5000 душ населення⁷, то у 1913 році в Горлівці зафіксовано 50 підприємств із загальною чисельністю 13 тис. робітників. У 1916 році в місті Горлівка та на його околицях проживало 30 тис. чоловік. У центрі Горлівки містилися будинки власників підприємств, кілька десятків казарм і понад 1200 типових будинків на три вікна, які стояли на 18 лініях (місцева назва селищних вулиць), в кожній до 70 будинків. Близько 10 тисяч робітників проживали у напівземлянках, сараях та літніх кухнях. В місті існували 2 православні церкви, навчальна школа, поштова станція⁸, 3 лікарні на 80 ліжок, 2 церковно-приходські, 4 заводські та 10 двокласних земських шкіл. В них навчалася одна десята частина дітей міста. Штейгерська школа готувала штейгерів, маркшейдерів і машиністів підйому. З 1914 року функціонував клуб-кінотеатр «Банкер» на 300 місць.

⁷ По Екатерининской железной дороге. Т. 2. — Управление Екатерининской железной дороги, 1912. — С. 155.

⁸ Там само. — С. 155.

В роки Першої світової війни в Горлівці набувають розвитку вугільна, ртутна та коксобензоліна галузі промисловості.

З 1920 року місто входить до складу Донецької губернії, в 1923–1932 рр. — Донецької округи.

У 1925 році з шахтних і заводських селищ був створений районний центр Горлівка з населенням 27,3 тис. чоловік (з селищами — 40,5 тис. мешканців). У той час шахтами Горлівки добувалося 2,2 млн. тон вугілля на рік.

З 1920-х рр. починається процес втілення новітніх і передових світових ідей містобудування та архітектури в Донбаському регіоні. Донбас складається як територіально-промисловий комплекс. У роки індустріалізації (кінець 1920-х — поч. 1930-х рр.) в Горлівці відбувалась реконструкція старих і поява нових підприємств, велася значне промислове будівництво. Характерним типом поселень, як і до революції, стали селища. Селища робітників будувалися для одного чи групи підприємств: заводські, шахтарські, селища енергетиків і залізничників. Зовнішній вигляд, планувальна структура, взаємозв'язок з підприємствами, характер і напрямок пішохідних шляхів, розташування громадських споруд в селищах визначалися специфікою підприємства і його розмірами. В цей час в забудові міста і його селищ з'являються споруди нової архітектури (житлові будинки, Палаці праці, клуби-театри). При розробці цих проектів у відповідності з існуючою державною ідеологією втілювались в життя погляди на новий побут і тип житла.

Напівселянському складу робітників, умовам їх праці найбільше відповідав садибний тип будинку з індивідуальним входом, невеличкими ділянками, господарськими службами, що призвело до появи характерних типів будинків і розвитку присадибної забудови. Нагальною проблемою садиб залишалася відсутність водопостачання і каналізації.

Напередодні Великої Вітчизняної війни площа Горлівки складала 100 кв. кілометрів. 1941 року Наказом Президії Верховної Ради УРСР в межу Горлівки включено територію міст Калінінськ, Комсомольськ та Микитівка. Створено три міських райони, які отримали назву Калінінський, Микитівський та Центрально-міський.

У післявоєнні роки в місті побудовано нові житлові мікрорайони, віддалені від промислових підприємств, покращено водопостачання, реконструйовано каналізаційну мережу. Було відновлено всі школи і дошкільні установи, 11 палаців культури і клубів, 7 парків культури і відпочинку. На 1955 рік у місті проживало 204 тис. чоловік. У 1956–1958 рр. в Горлівці введено в дію 6 шахт, ремонтно-механічний, 3 бетонних і деревообробний заводи, 11 крупних цехів. У 1959–1965 рр. побудовано, реконструйовано

і розширено 18 підприємств. До 1979 року в місті нараховувалося 337 тис. мешканців.

На сьогодні Горлівка — місто обласного підпорядкування Донецької області. Розташована в північно-східній частині області. Через місто проходить канал Сіверський Донець — Донбас. Місто — значний промисловий центр Донбасу, складова частина Горлівсько-Єнакіївського промислового вузла.

Тож, як зазначалось вище, у формуванні планувальних систем житлових районів та історичних поселень, що потрапили в адміністративні межі Горлівки, природні складові рельєфу було враховано у повній мірі. Композиційні та планувальні особливості відзначаються достатнім ступенем індивідуальності й різноманітності. Велике значення відіграють також елементи техногенного ландшафту — терикони, насипи, кар'єри.

Концентроване (групове) розміщення поселень внаслідок росту шахт і розвитку на базі вугледобувних галузей важкої промисловості стали головними передумовами формування міста. Ще до революції було сформовано громадський центр з будівлями культу, управління та адміністрації. Головні бруковані вулиці поселення (місцева назва — лінії) проходили паралельно залізничній колії; другорядні йшли перпендикулярно головним, влаштовуючи сітку невеличких прямокутних кварталів.

Графічний аналіз планувальної мережі Горлівки дозволив виявити принципи організації «старого» і «нового міста», головні елементи структури плану і його побудови в світлі теоретичних та проектних пошуків українських містобудівників. Ними було використано принцип побудови гнучкої секційної структури міста, організацію східчастої системи обслуговування та громадських центрів, взаємозв'язок з природою, принцип планувальної і композиційної побудови житлових кварталів — прообразів сучасних житлових комплексів (за Вергелісом).

Виявлено наявність впливу первинної ідеї створення розчленованої структури міста, що формувалася на основі поєднання природних, гірсько-геологічних умов, транспортної інфраструктури і місць прикладання праці, яку закладено на поч. 1930-х рр. з подальшими доповненнями і змінами до 1970-х рр. Виділено основні етапи містобудівного розвитку території. *Допромисловий етап* (поч. XVIII ст. — 1868 р.) тривав від часу заснування козацьких поселень до будівництва залізниці. Пам'ятки цього періоду можливо досліджувати археологічно. *Період промислового освоєння* (1870-ті рр. — 1917 р.) охоплює будівництво перших підприємств вугледобувної галузі, переробної промисловості, формування перших селищ навколо підприємств, дискретно розташованих і поступово зростаючих. Саме в цей період формується центральна частина, поселення отри-

мує статус позаштатного міста. Збереглася незначна кількість пам'яток цього періоду (див. додаток). *Період відбудови і розвитку промисловості* (поч. 1920-х — поч. 1940-х рр.) — це період, коли було складено план ГОЕЛРО, утворено державну комісію з обстеження стану підприємств і селищ, розроблено принцип районного планування; в цей час реконструюються старі поселення і будуються нові міста, використовуються принципи нового розселення. *Період післявоєнного відновлення* (кін. 1940-х — кін. 1950-х рр.) містобудівної структури і окремих підприємств характеризується розвитком існуючої інфраструктури. *Сучасний період* (1960-ті — наш час) передбачає подальший розвиток сучасного міста на підставі планувальних рішень попередніх генеральних планів. Здійснюється забудова нових кварталів житловими 4-поверховими будинками масових серій (1960-ті — 1970-ті рр.), формування нової масштабної забудови збільшеної поверховості на пустих територіях.

За результатами досліджень та аналізу етапів розвитку та розпланування міста, ступеня збереженості планувальної структури, концентрації об'єктів культурної спадщини встановлено історичний ареал, що охоплює центральну територію міста станом на початок 1930-х — кін. 1950-х рр. Вказана територія успадкувала планувальний каркас вуличної мережі та характер первинного задуму генпланів 1930-х рр. з розпланування другорядних вулиць, який сформувався до 1950-х рр. та розвивався до 1970-х рр.

Невисока міра збереженості структури дореволюційного містобудівного ядра зумовила той факт, що ця частина міста не увійшла до центрального історичного ареалу міста, але деякі цікаві пам'ятки збереглися; запропоновано їх занесення до Державного реєстру в якості щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

В межі *центрального історичного ареалу*, який розташовується на захід від залізниці, включено забудову центральної частини Горлівки, що почала забудовуватись з 1930-х рр. Дослідження довели високу міру збереженості структури цього історичного ядра Горлівки. Саме тут сконцентрована і більшість пам'яток, що є містобудівними домінантами та акцентами в історичному середовищі міста (див. схема 1).

Межі центрального історичного ареалу встановлено наступним чином: червона лінія непарної та парної сторін вулиць Академіка Макарова, Григораценка, Курильською, Жуковського, Трансформаторної, Ульянова, Стахановської, Ломоносова, Чехова, Червонопрапорної, Мойсеєнка, Уманської, Надії Купченка, Гайового, Леніна, Петровського, Пушкінської, Першотравневої, Судейка, Горького, Баранова, Комсомольської, Гагаріна, Рудакова, Герцена, Академіка Павлова, Миколи Чури.

На вказаній території розташовуються 6 пам'яток історії місцевого значення (з 64 об'єктів, розташованих в межах міста), 3 пам'ятки архітектури та містобудування місцевого значення; 8 щойно виявлених пам'яток культурної спадщини, що пропонуються до взяття на державний облік (з 12 розташованих у межах міста); 31 значна історична будівля (з 40 об'єктів, розташованих в центральній частині міста).

З метою коректного визначення умов збереження і напрямків регенерації історичного міста було вирішено диференціювати його територію за ступенем історичної цінності розпланування, забудови і насиченістю пам'ятками культурної спадщини:

1. Найбільшу цінність має територія історичного центру як місце зосередження найцінніших пам'яток культурної спадщини.

2. Важливу роль в об'ємно-просторовій і розпланувальній композиції міста відіграють території робітничих селищ (1930–1950-ті рр.), а саме селищ шахти ім. Леніна, Нова Горлівка, Кіндратівський, Жовтневий, Воробйова, шахти ім. Калініна, Ново-Горлівського машзаводу, шахти ім. Румянцева, Ртутного, Комсомольський, ім. Мічуріна, шахти ім. Гагаріна, залізничної станції Микитівка та історичних поселень (Зайцево, Байрак).

3. Велику наукову цінність становлять території, на яких виявлений археологічний культурний шар.

4. Негативний вплив на об'ємно-просторову композицію і образ міста справляють території з дисгармонійною промисловою забудовою, передусім — в південному районі міста, прилеглому до залізниці.

Відповідно до чинного законодавства в історичному центрі міста запропоновано *комплексну охоронну зону, зону регулювання забудови та зону охоронюваного ландшафту*⁹.

Для комплексної оцінки ролі природного ландшафту у формуванні планувальної системи містобудівних утворень було розроблено схеми ландшафту і територіального розвитку м. Горлівка (див. схеми 2, 3). Локальний характер досліджень ландшафту міста у складі системи охоронного зонування пам'яток культурної спадщини не розкриває значного масштабного потенціалу природних ландшафтних утворень, які визначають своєрідність сучасної Горлівки, окремих районів і прилеглих населених пунктів, розташованих за адміністративними межами міста. Комплексна оцінка ландшафту¹⁰ зазначених територій — це окрема робота, яку слід виконувати із залученням фахівців: біологів, геологів, істориків, археологів, архітекторів, представників природоохоронних органів.

⁹ Як складова системи охоронного зонування зона охоронюваного ландшафту запропонована навколо Вознесенської церкви в сел. Байрак.

¹⁰ Європейська ландшафтна конвенція // Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень. Вип. 2. — К.: АртЕк, 2006. — С. 47–55.

Стосовно режиму використання територій у комплексній охоронній зоні історичного центру після опрацювання багатьох питань, відповідно до вимог чинного законодавства призначено: на території комплексної охоронної зони історичного центру повністю зберігаються пам'ятки та об'єкти культурної спадщини, забезпечується охорона традиційного характеру середовища: ландшафту, історично сформованих розпланування, парцеляції, забудови, цінних елементів історичного благоустрою. Тут, відповідно до Державних будівельних норм, допускається лише регенерація, що включає реставрацію та пристосування пам'яток, збереження та реконструкцію фонові забудови, а також збереження природного ландшафту. Регенерація забезпечує збереження видового розкриття історичних ансамблів і комплексів.

За спеціальними проектами, погодженими з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, виконуються:

- роботи з регенерації історичного середовища, пов'язані зі збереженням та реставрацією історичного розпланування, реконструкцією будівель і споруд, благоустроєм території, озелененням;
- роботи з консервації, реставрації, реабілітації, пристосування пам'яток;
- роботи з реконструкції вуличної мережі, інженерних мереж, влаштування майданчиків для паркування автотранспорту, зовнішнього освітлення, встановлення малих архітектурних форм, забезпечення інших форм благоустрою, зумовлених вимогами сучасного функціонування міста;
- усунення будівель, споруд і зелених насаджень, які порушують традиційний характер середовища, заміна підприємств, майстерень, складів, які виводяться з цієї території, а також інших будівель і споруд, які підлягають знесенню, новими будівлями і спорудами або зеленими насадженнями, що не порушують традиційний характер середовища.

Уся містобудівна документація, що розробляється на цю територію чи на її частини, підлягає погодженню з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, відповідно до чинного законодавства.

У межах комплексної охоронної зони забороняються містобудівні, архітектурні чи ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи без відповідних погоджень та дозволів центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини.

Не дозволяється прокладання транспортних комунікацій, інженерних мереж, які порушують підземні частини пам'яток або гідрологічний режим території, встановлення повітряних ліній електромереж і трансформаторних пунктів, обладнання, благоустроїв, які не відповідають вимогам охорони пам'яток та збереження традиційного характеру середовища.

Схема 1. Зони охорони центрального історичного ареалу

Схема 2. Схема ландшафту м. Горлівка

10. Жильцов И. А. Горловка: Путеводитель. — 2-е изд., доп. — Донецк: Донбасс, 1981. — 96 с.
11. Иванова А. Д. К вопросу о восстановлении городов и поселков Донбасса // Бюлетень Гипрограда. — 1945. — № 2. — С. 26.
12. Історія Горлівки в документах і матеріалах. Частина перша. — Горлівка, 2008. — 291 с.
13. Історія Горлівки в документах і матеріалах. Частина друга. — Горлівка, 2009. — 324 с.
14. Кушниренко М. М. Методические особенности формирования функционально-планировочной структуры многоцентровых групповых систем населенных мест (на примере Донбасса). Автореферат дис. на соиск. учен. степ. канд. арх. — М, 1980. — 24 с.
15. Лубенченко Ю. В. Принципи реконструкції промислових територій великих міст Донбасу. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. арх. — К., 2009. — 213 с.
16. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. — Вып. 2. — Екатеринослав, 1880. — С. 43-47, 57-64.
17. Материалы для военной Географии и военной Статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Екатеринославской губернии, сост. Подполковником Павловичем. — СПб., 1863. — С. 199, 202-203.
18. Павлик И. С. Горловка. Историко-экономический очерк. — Донецк: Донбасс, 1971. — 128 с.
19. По Екатерининской железной дороге. Т. 2. — Управление Екатерининской железной дороги, 1912. — С. 125-144, 155.
20. Шубович С. А. Железные дороги как визуальная и образная основа композиции города. — К.: ГосНИИ теории и истории архитектуры и градостроительства, 1999. — 24 с.
21. Щербань А. П. История технического развития угольной промышленности Донбасса. В 2-х томах. Т. 1. — Наукова думка, 1969. — С. 288.
22. Яценко В. А. Планировочная реконструкция больших городов Донбасса, образованных в годы первых пятилеток. Автореферат дисс. на соиск. учен. степ. канд. арх. — К., 1989. — 21 с.

НДІ пам'яткоохоронних досліджень